למרים

ת"א. 24.3.69

מדינת ישראל
לשכת ראש הממשלה

לא למסור לעתון

~~דודי שלום רב!~~ יגאל היקר!

אני שולחת לך את הסטנוגרמה
של הישיבה שהתקיימה בבית ראש-
הממשלה המנוח-אשכול, ביום 23.3.69.
הדברים שהוקלטו - אינם ערוכים
ואינם מוגהים. כך ביקשו אותם אנשי
חיל-ישראל.
האפילוג שפתחה בו הגב' מאיר-
ערוך ומוגה על-ידי.
בברכה - מירה.

112-1-24

(לפני כן רשמה פיתקה).

זאב: אשכול, בענינים הפיננסיים / לא רק בתור שר האוצר ובסוכנות, עסק גם בענינים פיננסיים בזמן שהיה אשכול.

שקולניק. הוזכר כאן משק הפועלות בשנות הרעב, בשנות ה-1914, ה-15 וה-16. היה זה מפעל אז, לקחת פועלות מחוסרות עבודה ולמסור להן איזה משק, על מנת שתהיה להן איזו הכנסה של קיום. הפועלות אספו את הירקות. חלק הלך למטבח הפועלים, שהתמורה אחר כך לא חזרה, וחלק היה שקולניק לוקח ומעמיס על חמור ומוביל לשוק פתח-תקוה של אז שהיה שוק מעורב עם ערבים, כמובן.

(קטע שלא ניתן לקלוט)

הוא לא היסס לעשות מעשה. הוא עשה את זה בכל שלמותו ובכל תמימותו, והיה תמיד מוכשר לעשות זאת. הוא בזמנו היה גם האקונומיסט של מטבח הפועלים בחיפה. הקלוב הידוע. והנה, הופיעו בחיפה, במקום מחוסרי עבודה, גם ציירים מירושלים, וביניהם היה נחום גוטמן. הם נכנסו למטבח והוא ראה אותם שהם מסתובבים, וכנראה שהפרוטה אינה מצויה אצלם. אמר: ומה, ציירים אינם צריכים לאכול? פרס פרוסה מככר לחמו ונתן להם.

אלה הן עובדות בחיים וכך נהג שקולניק, בזמנים שהיה שקולניק עוד.

מר פ. סורוקר: אם לספר אחרי הדברים האלה של התוצאות של אותה הכשרה שהיתה לאשכול קודם, והעיסקות שהיה נוהג לעשות לפני שהיה שר האוצר - כשהיינו צעירים ובאנו לסדר האוצר מצויידים בידע כלכלי, וניסינו לשכנע את אשכול ולהרכיב עליו ראש חדש; אני מוכרח לומר שבסך כל השנים לא הצלחנו בכך. להיפך. אפשר לומר שהוא הצליח להשתלט עלינו בקומונסנס במסוס שלו. מה שלא ניתן היה להסביר לו כהסבר לאדם שום, עם הרבה שורשיות, ועם הרבה הגיון בריא - אף פעם לא עבר.

וכאשר היינו מרבים ומביאים בפניו הצעות מסובכות, היה תמיד נוהג להגיד (ציטטה באידיש) , וכאשר אמר זאת.

הבינונו שאת העצה השלישית עדין לא מצא.

ועוד דבר היה נוהג לומר, בהתבסס על עברו. היה אומר: אתה חשוב וחשוב, בשביל זה שמישהו מכם לא יודע איך לרשום זאת אני לא אעשה את העיסקה? עוד לא עשיתי עיסקה בימי חיי שאיזה בוכאלטר לא יכול היה לרשום. תרשמו את זה וכך זה גם היה.

היה נוהג להקשיב. היה מקשיב הרבה, היה שומע הרבה, והיה די נוטה להתקרב בהבנה שלו כדי שהדברים לא יהיו נחתכים על פי אמירה חדה. תמיד חיפש את ההבנה אצל אנשים, כדי שיבינו משהו קשה או משהו רע. ומדבר אחד נשמר - מריב. אינני זוכר כמעט מקרה אחד במשך שנים ארוכות שהגיע באמת ל/איזה שהוא ריב עם איזה שהוא שר, מבלי שטרח לשכנע אותו בצדקתו. וזה בשבילנו היה דבר מאד גדול. וגם כאשר התעוררה שאלה ותוך כדי הוויכוח היה מגיע להחלטה שהיה צריך להוציא אותה לפועל, היה טורח אחר כך לשלוח אותנו להסביר ולהבהיר כי הדברים אינם נחתכים על פי .

אני זוכר תכונה נוספת שלו, שלא רצה לחסוך את המאמץ של הצעירים להציע שינויים. גם כאשר חשב שהצעירים אולי צודקים, אך לא יכול ולא היה נוטה לאשר את הדברים, היה נוטה להסביר ולהגיד את הדברים . אני זוכר מקרה, שר התחבורה הממונה, השר בר-יהודה, עשה - בעזרת יועציו - חשבון של פיתוח הרכבת והגיע לחישוב שהוא צריך קשר נוסף מעבר לאיזו עבודה כלכלית שנעשתה באוצר. הוויכוח נמשך שבועות, ואשכול לא רצה לפסוק בוויכוח, אם כי זכותו של השר היא זאת, ולהגיד לו: הכלכלנים שלך טועים. אבל כאשר התחיל לעשות זאת, וקיבל את המלצת האוצר, הזמין את הכלכלנים והסביר להם ואמר: אפילו בסקירות כתוב שהמשיח על ידי קשר לא יבוא.

<u>הגב' אשכול:</u> מר בגין, רצית לומר משהו כאחד השרים ....

(אחרי כן השר מ. בגין)

<u>השר מנחם בגין:</u> שלבי דרכי עם ראש הממשלה המנוח, לוי אשכול ז"ל, היו שנים. אחד ממושך מאד - כ-18 שנים, והשני - קרוב לשנתיים.

השלב הראשון : -

מר אשכול היה יריב מכובד ומשום כך, מטבע הדברים, גם מכובד. ודאי, לעתים יש גם חילופי דברים חריפים. בחיי הכנסת התרחשו דברים שונים, אבל זוכר אני היטב שגם לאחר ויכוחים xxx די חריפים של חילוקי דעות בסיסיים, תמיד עמדתי לצדו של מר אשכול היריב. היה בא חיוך ובעקבותיו היתה באה לחיצת ידים. לא היה מקום להשארותה של טינה ואפילו היו הדברים חריפים.

באותה תקופה אני זוכר, וודאי לא אשכח לעולם, את אשר עשה ראש הממשלה לוי אשכול למען קיום צוואתו של זאב ז'בוטינסקי. כידוע, בשנת 36, בפריס, כתב זאב ז'בוטינסקי את צוואתו. בדיעבד הבינונו משום מה כתב אותה. הוא ידע את חוליו. הוא היה חולה לב. היתה לו, על פי קביעת רופאו, אנגינה-פקטוריס, אבל הוא שמר את דבר חוליו זה בסוד מוחלט. השביע את רופאו לא לספר לאיש, גם לא לרעייתו ז"ל, לא לספר לשום איש. ואנו לא ידענו. ראינו אותו במשך שלוש שנים נוספות נודד ממקום למקום, עמל, ואנו, שהיינו קרובים אליו ויצקנו מים על ידיו, היינו xxxxxx לפעמים רואים בשעה שלוש או ארבע לפנות בוקר עדיין אור בוקע מחדרו. היה כותב. יש יסוד להניח שלו ידענו אז את חוליו, בוודאי היינו מנסים להניא אותו מעבודת פרך כזאת. אבל כפי שהכרנו את אופיו של זאב ז'בוטינסקי - זאת היתה סיבה. בוודאי את חוליו. לא רצה כי מישהו ישקיע מידה של התחשבות בבריאותו כדי לקצר את שעות עבודתו, את עמלו.

מכל מקום, לא ידענו דבר על כך. ורק לאחר פטירתו בניו-יורק, בשנת 1940, נודע על צוואתו. היא הועתקה על ידי בנ' ז'בוטינסקי ונשלחה לבנה, בתקופת המלחמה. וכך כתב זאב ז'בוטינסקי בצוואתו: „אם אמות בניכר אל תעבירו את עצמותי לארץ-ישראל אלא על-פי הוראה של הממשלה היהודית של ארץ זו". הוא האמין בכל לבו שתקום מדינה יהודית ותהיה ממשלה יהודית. ושוב, על פי הסבר שלאחר מעשה ידענו להבין שלאחר שהאנגלים לא נתנו לו לשוב ארצה אחרי 1929 לא רצה מהם חסד שיעבירו עצמותיו. הוא העדיף

לחכות עד שתקום ממשלה יהודית שהיא תצווה על העברת עצמותיו. מדי נתנו קמה ב-1948. הצוואה היתה ידועה.

כידוע, שנים רבות חיכינו. אילמלא הצוואה בוודאי בעצמנו היינו מעלים עצמותיו של זאב ז'בוטינסקי עם יום חידוש עצמאותנו או אפילו בשלב עצמאותנו. אבל הצוואה קבעה זאת איסור מוחלט. יש מספר אחד ויחיד המוסמך והזכאי לתת את ההוראה הזאת - הלא היא ממשלה יהודית.

משנתמנה לוי אשכול ז"ל לראש ממשלה, לא עבר זמן רב ופניתי אליו עם הצוואה. יושב כאן עמיתי מר לובראני, שהיה אז מנהל לשכתו של ראש הממשלה, אשר הוא בוודאי כמוני יזכור את השיחה שהתקיימה בביתו הפרטי של ראש הממשלה.

<u>הגב' אשכול:</u> באותו יום נשאנו.

<u>השר מ. בגין:</u> הגברת מרים פתחה לי את הדלת, ולאחר חילופי ברכות נכנסנו לחדרו של ראש הממשלה. מר לובראני היה נוכח. הוצאתי את המסמך, הראיתי אותו לראש הממשלה. עיין בו זמן ממושך באופן יחסי. הוא היה כתוב אנגלית במקורו. הבהרתי את המסיבות, כפי שנודעו לי לאחר שבאתי מרוסיה לארץ-ישראל על חיבור הצוואה, וביקשתי לקיימנה. החלפנו דברים, זכרונות, על זאב ז'בוטינסקי. התברר לי אז שמר לוי אשכול ז"ל בנעוריו היה מעריצו של זאב ז'בוטינסקי. קרא את הפיליטונים שלו, של ז'בוטינסקי, המפורסמים מראשית המאה, ברוסית, אשר עליהם בוודאי חונכו ציונים רבים ברוסיה הצארית. בוודאי, ידעתי שהיה מר לוי אשכול מרור (?). מכל מקום, הוא גילה רגש עמוק מאד לכבד האיש והתרשם מאד מהצוואה. אמר: לא ידעתי כי זהו נוסח הצוואה, תן לי זמן מסויים. כך סיימנו את השיחה בענין זה - שהוא ידאג לפתרון הבעיה. „אני אדאג לפתרון הבעיה, אני מוכרח להתייעץ עם חברי" כך אמר, על פי דרכו: „אני מוכרח להתייעץ עם חברי, תן לי מספר ימים ואתן לך תשובה". אם זכרוני אינו מטעיני, לא עברו אלא 48 או 72 שעות, מר לובראני זוכר בוודאי את הדברים, הוא היה שליח המיצווה. כעבור יומיים או שלושה ימים, בא מר לובראני אלי, בשמו של ראש הממשלה ואמר לי בערך את הדברים הבאים: ראש הממשלה התרשם מאד מן הצוואה של זאב

ז'בוטינסקי והוא רוצה לקיים אותה ככתבה וכלשונה, והוא יעשה כל מאמץ אפשרי כדי להביא לידי החלטה של הממשלה, למען אפשר יהיה להעלות את עצמותיו של זאב ז'בוטינסקי. מאותו רגע נעשו מאמצים משותפים, ונתבקשתי להודיע לבנו של זאב ז'בוטינסקי, פרופ' ארי ז'בוטינסקי, שהיה אז בחבש, שהוא יפנה בבקשה - מתוך הבטחה מראש שהפעם היא תבוא על תיקנה הראוי. ולכן הוברקו מכתבים בין אדיס-אבבה ובין ירושלים הלוך ושוב. התעוררו גם קשיים ויכוחים, אבל היום אין להם כל חשיבות. ~~xxx~~

ביוזמה של לוי אשכול ז"ל נתקבלה החלטה בממשלה, נתקבלה פה אחד, לא מתוך סיעה או השקפה, לתת את הצו אשר נדרש בצוואה משנת 36. הממשלה קיבלה את החלטתה בישיבה השבועית. ומר לובראני הוסמך על ידי ראש הממשלה להודיע לי על כך. וכעבור זמן-מה, ליום פטירתו של זאב ז'בוטינסקי, הועלו עצמותיו. ראש הממשלה בעצמו לא היה אז בארץ, הוא ביקר בפריס. קיבל את ארונו של זאב ז'בוטינסקי בבירה הצרפתית. ואנו וידידי מר שלמה פרידריך ו   . באיזה כבוד והדר ניצב לוי אשכול בפני ארונו של זאב ז'בוטינסקי ונתן לו את הכבוד בדרך לארץ-ישראל.

אני רוצה לציין שמאז, גם בפני ידידים, גם בפני יריבים וגם בפני ראש הממשלה המנוח עצמו, הייתי תמיד מציין את הזכות הגדולה שהוא רשם במעשנו. היה זה מעשה מוסרי, מעשה היסטורי, מעשה חינוכי, ובוודאי כל אלה שקרובים לזאב ז'בוטינסקי, ראו בכך מעשה רב מאד והיינו תמיד ונהיה תמיד אסירי תודה.

יש ~~xxx~~ שלב שני בהכרותי את לוי אשכול, הלא הוא השלב שבו הייתי בממשלה בראשותו. ראשית, משהו על הקמתה של ממשלת הליכוד הלאומי. על שיחה אחת בלבד שאף אותה לעולם לא אשכחנה. כידוע, באחד מ   האחרונים באתי אל ראש הממשלה והצעתי הצעה בקשר עם חילופי גברי בראשות הממשלה. בוודאי הדברים ידועים ואפשר לספר עליהם. ראש הממשלה ד'היום, הגברת מאיר, היושבת לפנינו מוודאי זוכרת שהיא יצאה מחדרו של ראש הממשלה ואני נכנסתי אחריה. ראש הממשלה לא ידע על איזה נושא אני בא לדבר אתו. נתקבלתי ונכנסתי לחדרו על ידי מנהל לשכתו מר לובראני ומר עדי יפה, היושבים פה לפנינו. והאמת ניתנת להאמר - והייתי מוכן לכך, וגם כך אמרתי לראש הממשלה כי „אם הצעתי איננה נראית לך, אתה יכול לסיים את השיחה ולא אבוא בשום טרוניה".

אבל באמת לא נוכל לשכוח את הגישה, של התשובה ואת תוכנה. הרי הימים היו מתקשים ביותר בתולדותינו. כולנו ידענו את הסכנה האיומה. השתתפתי במספר ישיבות בוועדת השרים לענייני בטחון אף בטרם הצטרפתי לממשלה ושמעתי את ראשי הצבא, וידענו על ריכוזי האויב, ובאמת כאילו כל קיומנו של עמנו מונח על כפות המאזנים. והנה, אני בא לראש הממשלה ומציע לו להתחלף, ולהתחלף עם אדם אשר לכל הדעות. ויכולתי להבין שיאמר לי: שמעתי, ובזה סיימנו. לו כך היה גומר את השיחה, לא היתה לי שום טרוניה. בכל זאת היתה זו הצעה מיוחדת במינה. לא כן היתה תשובתו של מר אשכול ז"ל. הוא הבין את הדאגה, הוא הביע את הבנתו אבל הוא היה אדיב ועדין בתשובתו. כמובן, אמר את שלו כפי שהוא הרגיש והבין. השיחה היתה בזמן יחסי ממושכת. אני סובר שדווקא משיחה זאת יצאה אותה חברות טובה בינו לביני, אשר מצאה את ביטויה במשך 21 חודש, בכל תקופת ישיבתנו המשותפת בממשלת הליכוד.

מעצמי אני יכול להעיד: היה טוב לנו בימי אשכול. היתה לנו חברות טובה. לא היתה מריבה (?). וכפי שאמר לפני כן אחד החברים, היה מרבה לשמוע, היה תאב לשמוע. יתכן שאילמלא תקופה זאת לא הייתי מקבל על עצמי להעיד על בעיית כושר ההחלטה, שהיא כל כך מפורסמת, היתה ובשארה . אבל מאחר ויש לי נסיון אישי, אני יכול לומר שמה שנקרא בלע"ז „פאבליק-אימג'" אין לו כל התאמה למציאות. אני מתבר מתוך התבוננות ישירה, מתוך נסיון אישי בתקופה מיוחדת במינה – על סף מלחמה, בזמן מלחמה ואחרי המלחמה. ואני יכול לקבוע, מתוך אותה התבוננות ואותו נסיון, שמר אשכול היה מסוגל לקבל החלטות גורליות בעלות משמעות היסטורית. זה נכון שהיה שומע דעות שונות ומגיע לפתרון, אבל אני הייתי אתו כמעט מדי יום ביומו, שעות רבות, יומם ולילה, בכל ששת הימים הגורליים; ומאז מלחמת ששת הימים – כל שבוע במשך שעות רבות, אם בממשלה ואם בוועדות, ואני יודע שבהשפעתו נתקבלו הכרעות גדולות ביותר, הן בזמן המלחמה והן לאחריה, והחלטות רבות אשר ישפיעו על גורל עמנו לדורות, אני יכול לומר, לא היו מתקבלות אילמלא השפעתו, אילמלא עמדתו ואילמלא כח שכנועו של לוי אשכל.

(אחרי בן א. אבנר)

<u>מר א. אבנר:</u> כמה דברים שנאמרו קודם על אשכול ועל הפועל הצעיר מזכירים לי מ:הו שאולי צריך לתקן פה את התמונה. כאילו ~~xxxx~~ נשאר הרושם שהפועל הצעיר היה הסוף.

קצת מפליא דבר אחד שהיה יסודי מאד אצלו, מבחינה מדינית ומבחינה אישית, וזה הלחם לאיחוד. אני זוכר דבר אחד. פעם ביקש ממני לאסוף בשבילו חומר להרצאה על ברל כצנלסון. בדרך כלל כשעברים על חומר עובדים קודם כל על האינדכס. חיפשתי באינדכס „שקולניק לוי". מצאתי שבאיזה ועידה . אחרי שירותו בגדוד, התקיף אותו ברל כצנלסון על כך ששקולניק מציע במקום איחוד - פדרציה, וזה לא יתכן. הבאתי לו בין השאר את הציטט הזה. אם כן, אמר, צריך לספר את כל הסיפור מהתחלה. אני באמת הייתי בעד האיחוד. הבעתי לעמדת הפועל הצעיר ולאיחוד, ואומר לך מדוע: לבדי יכולתי להתאחד מיד, אבל לא רציתי להתאחד לבדי, רציתי להביא את כל הפועל הצעיר יחד אתי. היה יכול לעמוד על עמדת הפועל הצעיר. „ייצגתי את עמדתי", אמר. „שנים אחדות עברו, שכנעתי אחד, שכנעתי עוד אחד ועוד אחד, וכאשר שכנעתי את זאב אהרונוביץ - ידעתי שגמרתי את הענין".

<u>אל"מ. ישראל ליאור:</u> מר בגין דיבר כאן בענין ההחלטות. כמובן, שעוד לא הגיע הזמן שאספר כל מה שאני יודע על ענין קבלת החלטות. אבל אני חייב לספר על החלטה מסויימת, מבלי להכנס לפרטים, באותו יום ששי, יום לפני פטירתו.

היה זה ביום שלישי. השעה בערך 16.05. היה מרגיז מאד את אשכול שהייתי מדווח לו על 16.07 או 08. „פונקט" היה אומר. קיבלתי דיווח ופניה ממקום מסויים, בקשה להחליט מהר, לקבל החלטה מהירה לבצע תגובה מיידית. כבר הכרתי את אשכול וידעתי היטב שכדי לבוא ולקבל החלטה מהירה אני חייב להיות מצוייד בפרטי פרטים, בכל מה שנתן לומר לו, על מנת שיוכל להחליט החלטה מהירה ומדוייקת. אספתי וריכזתי נתונים. טילפנתי אל הגב' אשכול, ביקשתי ממנה שתאפשר לי להגיע מהר ככל האפשר, והתייצבתי כעבור רבע שעה. אשכול שכב במיטתו. היה ער. באותו יום גם ישב בישיבה קשה מאד עד שעה די מאוחרת, עד שתים או שתים ורבע. סיפרתי לו את הענין. הצגתי בפניו את הבעיה. ידעתי שלא יסתפק בדברים שאומר וישאל אותי שאלות נוספות. הייתי מוכן לכך. ושאל אותי לעמדתי. במקום התעורר רק הכעס שלו ואמר: תרביצו מהר ככל האפשר, אחרת הם ירביצו לנו. מסיטתו במקום. טילפנתי

מהטלפון המיוחד ואישרתי בשם ראש הממשלה את ביצוע הדבר. הבטחתי לו בגמר הפעולה לבוא ולדווח. חשרתי לסדר, ישבתי, קיבלתי דיווחים. בשעה 18 ורבע התייצבתי לפני אשכול. כבר חיכה לי בכליון עינים. רצה לדעת איך הענין הזה מתפתח. מה היו התוצאות. סיפחתי לו, תיארתי לו את התפתחות הענינים, וכמובן xxxxx סיכומי התוצאות לא היו כל כך הרצויות והטובות והיה קצת מודאג. הם יצאו, לא הצלחנו לפגוע בהם. התחיל להתעניין ולשאול: יש לנו טנקים במקום? אין טנקים יש לנו? סיפרתי לו, הסברתי לו והתפתח ויכוח על טנקים. חצי שעה התווכחתי אתו, מה משקל הטנק, כמה זמן לוקח אם נביא את הטנק וכל מיני פרטים הנוגעים לנושא. כדי להיות משוכנע שאני מדייק, טילפנתי לרמטכל והצגתי לפניו מספר שאלות כדי להשלים ולהרגיע ולהבטיח שלקראת הלילה הכל יהיה בסדר. הוא שמע, ביקש ממני עוד מספר שאלות לשאול את הרמטכל. מסרתי את הטלפון. בערך בשעה שבע ורבע עזתי את ביתו, כאשר הבטחתי לו שאם יתרחש משהו או משהו אדע, או אקבל ידיעה כל שהיא, אטלפן אליו, אם בחצות או לפנות בוקר, אבל לא אטלפן סימן הוא שהכל בסדר.
למחרתו בבוקר התכוננתי לטלפן אליו לפני שמונה בבוקר ולספר לו שהכל בסדר.

לא היתה שעה שלא יכולתי לטלפן אליו, שלא יכולתי לדווח לו. או אם היה מודאג היה מטלפן אלי כדי להודע אם הכל תקין, אם הכל בסדר.

לגבי החלטות xxxx אחרות עוד מוקדם לומר הכל, אבל הצבעתי על מקרה אחד שאולי היתה זאת ההחלטה האחרונה שלו שקיבל באותו יום.

<u>הגב' מ. אשכול:</u> חוץ מזה שמלכה הספיקה לטלפן אליו בענין המקלטים עוד באותו ערב, בשעה תשע ושלושים.

<u>שר המשפטים: י.ש. שפירא:</u> בדבר קבלת החלטות, לא אזכיר מה היתה ההחלטה ומה היה הנושא. אבל אני חושב שהיתה זאת אחת ההחלטות הגורליות ביותר והחשובות ביותר שצריכה היתה לקבל הממשלה, והיא לא יכלה להירחות לכאן או לכאן, אפילו באמר, לשעתיים. אחד החברים אשר התנגד להחלטה המסויימת לא היה אותה שעה בארץ, אבל הודיע את דעתו. אנו התאספנו, ואני, במקרה או שלא במקרה, הייתי בער. ראש הממשלה לא הביע את דעתו, אבל חברי הממשלה התחילו להביע דעתם והיה ברור לגמרי מהשמעת הדעות שתתקבל החלטה שלילית.

<u>השר מ. בגין:</u> אני כמעט מנחש לאיזו החלטה אתה מתכוון.

<u>השר י.ש. שפירא:</u> אתה מנחש? אתה יודע.

.....אי-אפשר להחליט דבר שכזה בלי להתקשר טלפונית עם אותו חבר. הוא פונה אלי ואומר: בא, נטלפן לו ואחר כך בשמע מה שהוא יגיד, יגיד. ונתקיימה שיחה טלפונית וכל המגמה של השיחה הטלפונית היתה לשכנע אותו חבר שישנה דעתו. וכשבכבסו (לא נשמע) . אני חושב שאין בזה שום דבר רע. וההחלטה כך נתקבלה. אני חושב שזאת אחת ההחלטות הגדולות ביותר שנתקבלו אי-פעם בממשלת ישראל, זאת והקודמות לה.

מכיזון שאני כבר מדבר - כולם אומרים שאשכול היה יהודי נח. הצורה היתה נוחה מאד. היה קל מאד להתגבר לדעתו וקל מאד היה להתווכח אתו. אבל להזיז אותו מדבר אשר הוא החליט, שצריך ללכת בדרך תקיפה או בדרך חריפה - זה היה קצת בלי תקווה. ופעם אחת יצא לי להתווכח אתו בישיבה והסברתי שצריך בכל זאת לנהוג במתינות ולרכך את הענין. סוף סוף, אתה יודע, אני מבית הלל. אמר לי: אתה מבית הלל? אתה הלל עצמו. ואינני מחוייב יותר רחוק ללכת, וכמובן, דעתו נתקבלה.

<u>הגב' מ. אשכול:</u> אני חושבת שמדי רוצה לומר משהו שעוד לא נאמר.

(אחרי כן ע. יפה)

<u>מר עדי יפה:</u> כמה רשמים.

למעשה היתה לו אחת התכונות, לראש הממשלה המנוח, שכבר הזכירו זאת בצורה זאת או אחרת, ואני רוצה להעמיד זאת בצורה יותר מפורשת - שהוא אהב לחשוב ולהתחשב ב . דיברו כאן על כושרו להחליט וכד', הוא אהב, אמר לי בעצמו זאת פעם. יכול היה לשמוע את הדעות בפה סגור, להלבט אחר כך שלושה ימים ושלושה לילות על מיטתו, ואיש לא ידע את זה ואחרי שלושה ימים ושלושה לילות בא עם החלטה. אבל לוי אשכול היה מתלבט יחד עם האנשים. זאת אומרת, היה מדבר אתם את אותם שלושה ימים ושלושה לילות שצריך היה להתלבט בהם לפני שקיבל את ההחלטה, לפני שהגיע להחלטה, אבל כאשר היה מגיע להחלטה, היה קשה מאד להזיז אותו ממנה. לפעמים היה עושה זאת מהר מאד. כאשר היה מדבר עם שני לא היה מעיר על ענין ההחלטה, אלא להיפך, היה מחזק אותו בדעתו.

יכולתי להביא הרבה מאד דוגמאות. ישראל לא רצה להביא דוגמאות. אבל אני אזכיר כמה מבלי לפרט אותן.

אקח דוגמא אחת שהוזכרה כבר. אני זוכר את הקמת ממשלת הליכוד, או כאשר, הזמנת האופוזיציה להשתתף בוועדת השרים לבטחון. זאת היתה החלטה שראש הממשלה קיבל בדרכו מירושלים לתל-אביב, תוך כדי שיחה של מספר דקות במכונית עם מר הרצוג ואתי. כאשר נמסרה לו האינפורמציה, אמר: את זה צריך לעשות. אם הוא החליט -וזאת היתה החלטה גורלית אשר שינתה בהרבה את דמותה של דעת הקהל הישראלית, בצורה זאת או אחרת.

או ההחלטה על הקמת ממשלת הליכוד, היתה החלטה לאחר שגמר את ההתייעצות עם כל חבריו במפלגה, עם השרים וכו', נסגר בחדרו, ושם, בחדרו הוא החליט זאת, בפגישה ידועה בציבור . והוא זה שהחליט על הקמת ממשלת הליכוד.

או החלטות דומות על מלחמת ששת הימים. או בוועדות שרים. עמדת המפתח לקבלת ההחלטה היתה לסון ולעובדה ולאישור של ראש הממשלה, מכיבוש ירושלים ופעולות אחרות, ועד לגולן, והחלטה אולי עוד לפני כן - מהקיום הראשון של צה"ל. כאשר בציבור דובר על פעולות ראווה, מצבא מצרי עובר בהם ברחובות קהיר. הוא למעשה בלבו אמר לגברת אשכול ולי, אבל לא העיז לומר זאת בפומבי: "חושבני שאנו עומדים בפני מלחמה". ובאותו יום נתן את האישור לרמטכל לקיים את הגיוס הראשון. הוא לא רצה לומר זאת לציבור. מפרסמה אז

ידיעה בעתונות, כולל עתון „דבר", כדי עדין חושבים שאלה הן פעולות ~~אxxxx~~ רצוה.

יכולתי להביא דוגמאות אחרות. אבל נדמה לי שמספיקה דוגמה אחת מרבות שהיה בה נסיון מאלף כיצד דמוקרטיה בישראל בפעולה. פרופ' יהודי מארץ זרה קיבל אישור להצטרף לראש הממשלה למשך כמה שבועות, כדי לראות ~~xxx~~ ממקור ראשון כיצד החלטות ממשלה מתקבלות. היה זה פרופ' למדעי המדינה אשר נסע אתנו לאפריקה. כאשר היינו במדינה אחת באפריקה קרה במדינה אחרת מעשה שלא ייעשה. תלו ארבעה שרים. ואנו, למחרתו, היינו צריכים להגיע לביקור לאותה מדינה. והתעוררה השאלה, האם צריכים להמשיך בסיור לאותה המדינה או שאין זה יפה שנשיא מדינה אחרת יבוא לראות ארבעה קולגים אחרים תלויים על העץ. כמה חברים אפריקאים שהיו בססוס אמרו: אל תיסע. התייעצנו עם הארץ. היה ליל יסורים. פה סיפור מאלף לילה ולילה איך יש להתקשר מאותה מדינה לישראל. טלפון אין. האופרייטור הלך לישון. אין אפשרות לשלוח מברק. אחר כך התברר שהאופרייטור הוא ממשפחת הנשיא....... התקשרנו עם הממשלה בארץ. בינתיים היה שם יום. היה דיון והשאירו את ההחלטה בידינו. ולאחר ששמע את כל הדעות שהובאו בפני ראש הממשלה - אף אחד לא ידע מה תהיה ההחלטה - קם ואמר: נו, אנו נוסעים? הכל ~~xxxx~~ ארוז? במה אנו נוסעים? לא לנו להתערב מה נעשה בארצות אחרות. אפשר לכבד את זה או לא לכבד את זה, אפשר להעריך או לא להעריך זאת, אבל חייהם ותנאי אורח חייהם - זה ענין שלהם.

אני יודע באידיש שלוש מילים וחצי וגם אותן למדתי מפי ראש הממשלה המנוח. הוא היה מבטא אותן •
הוא אהב לשמוע את הצד השני. לעורר את הצד השני, לא משום שמעניין אותו מה שהעלה, אלא משום שמעניין לשמוע את הצד השני לפני שנותנים החלטה מפורשת.

או ענין ההתפלה. היה ברור לו שהוא בעד הקמת מפעל ההתפלה. כי היה מתנגד לזה, אבל תמיד היה אומר: אם נקיים התייעצות על נושא ההתפלה תדאג שיהיה נוכח. אני זוכרת שהוא יהיה נוכח, אם כי היה ברור שאלוי אשכול החליט על מפעל ההתפלה בלב שלם.

בהזדמנות זאת יש לי מקרופון לידי, עוד שתי נקודות לפני שאתבייש ואתבלבל מפני הנמצאים פה בחדר.

היתה לו תכונה יוצאת מן הכלל - שהיה מוחל על

כבודו. אמרו פה: איש פשוט, איש נעים, איש חביב על הבריות. דומני שזאת אחת התכונות המיוחדות שאתה מוצא באיש גדול באמת, גם בגדולתו, שלא משנה מי האיש שאתו היתה לו מחלוקת באותו רגע, אם זה איש גדול בישראל או בחור מהעם.

ועוד הערה אחת. להזדמנות זאת אני חושב שזה מספיק. אני אישית לא הכרתי את לוי אשכול, מלבד שקראתי עליו בעתון, עד
בהשפעתה החלטתה
שהתחלתי לעבוד אצלו XXXXXXXX או לפי XXXXXX של שרת החוץ דאז, ראש הממשלה היום. נכנסתי אליו בשעה שבע וחצי בבוקר באותו יום ראשון, הראשון בינואר, תאריך היסטורי בשבילי. לא הכיר אותי. במשך שבועיים היה זמן שהיה קורא לי אליו בשם „עדי". באותם שבועיים, עוד בטרם ביטא שמי נכון, אני הייתי בין בית אצלו. בשמתו היתה פתוחה בפני ובאופן אוטומטי נשמתי נפתחה לפניו וחיינו יחד כאנשים המכירים זה שני דורות.

<u>הגב' מ. אשכול:</u> גרשון, אתה האיש שהכרת אותו לא מעבודת המשרד, אלא כחבר וידיד בלב ובנפש.

<u>מר גרשון ז'ק:</u> אולי אעיר על כח העשיה שלו, כי אני לא חושב שזה צריך הסבר מיוחד. כח העשיה, מהירות העשיה, יכולת העשייה - מהמפורסמות.

הגעתי לבית ברבר לנהל את המחלקה לתרבות ולנוער. גולדה הספיקה לשבת בבית ברבר מעט זמן, וסולקה אחר כבוד לירושלים. ישבתי אתו בעבודה. אחד מהדברים שגולדה הזכירה כאן - המחיצות המיוחדות, הבקיון של הבית וכל מה שמסביב - אלה הם דברים שבעצמם מעידים עליו.

הייתי נפגש אתו בשבתות, מדי פעם, לשיחה ארוכה בבית קפה בפינת דיזנגוף-פרישמן, על יד ביתו. באחת השבתות בבוקר אמר לי: קראתי ב„מאזנים" שיר נפלא של משורר צעיר שאינני יודע את שמו, אבל ה שיר יוצא מן הכלל, בעצם השיר שלי. אתה יודע, יש לי המון שירים שלא הושרו. כל מה שאני צריך זה רק למצוא מילה אחת. יש לי המון מלים שלא הושרו ועוד יושרו. ושנים אחדות אחר כך, מתוך דיבור על הצורך להפגש עם אנשים שלא מכיר אותם מקרוב, נדברנו שיבוא לשבועות, לחג השבועות, וישהה כמה ימים ביחד. חג השבועות היה ביום רביעי וחמישי, ונשאר עד יום ראשון. עופרה היתה נוכחת פה.

הזמנתי אליו אנשים שלא ידע אותם מקרוב. קרא על אלה, שמע על אלה, ידע מה
שכותבים והתעניין בכל מיני פרטים שמעניינים אותו, שמישהו עושה, מה התביעות
שלהם וכו׳. הגיע אליו סופר-עתונאי, שעתים ישב והסביר לו מה הם הצרכים
המיוחדים של תקופתנו במדינת ישראל. הנה, יש לנו מכונים לכל דבר. חסר
לנו מכון לאדם, חסר לנו מ/כון   לאדם, היכולת לבנות את האדם, והירבה
מאד לספר בשפה טובה ומליצות. אשכול הקשיב, ובסוף השיחה אמר לו: ראה נא,
עד המקום הזה הכל ברור לי, ברגע שצריך להתחיל משהו לעשות יורד מסך בפני
עיני. אמר לו אשכול דבר מא מעניין: במקום זה נפתח מסך.

<u>הגב׳ מ. אשכול:</u> עמי רוצה לספר משהו.

<u>עמי:</u> למעשה, את היכרותי עם ראש הממשלה המנוח היתה
בעיקר בתקופת האוצר, בהיותי באוצר. בדיונים
שהיו מתקיימים לפחות   על חקלאות ומתן סובסידיות. בנושא זה, אולי
אחת הבעיות היפות שאפשר לראות אדם משלב בתוכו שני ניגודים ואופי מיוחד
השני
האחד - תפקידו כשר האוצר   ויחסו האישי לחקלאות, גם כיושב-ראש מחלקת
התיישבות של הסוכנות. בתקופה זו למעשה תמיד היה מעמיד אותנו, את הכלכלנים,
לרחות
במבוכה מסויימת, כאשר היה בעיקר מנסה לבחון את התחשיבים ואת הניתוחים
שערכנו, על העשייה   כנגד יכולת המשק לעמוד בתחשיבים שציינו גם
תעריפים. אך יחד עם זה, מסוגל היה גם לשמוע את הדעות הביקורתיות ביותר
כנגד החלטות שהוא עצמו החליט. ובפרק זמן מאוחר יותר - אף לשלב אותן כצעד
שני. ואולי הדוגמה המעניינת ביותר, זאת ההחלטה שהיתה בזמנו על הרחבת
הלול והרפת.

התקופה היתה תקופת הצנע. המצב די קשה יחסית,
דרשו
והשוק היה צמא לכל סחורה טריה. והחקלאים XXXXX אז דרישות די גבוהות
לגבי מחירי חלב וביצים. לפי הדרישות עשינו תחשיב לגבי אותן התביעות
והתברר שהן עולות במידה רבה מאד, נניח, על התוצאה הריאלית הסבירה עבור
התוצרת. נפגשנו לפני ההחלטה. כאשר הביאו בפניו את התחשיב, אמר באיזה
חיוך מיוחד: ראו, אני יודע שהיום אתם באים וקובעים את המחיר לפי יכולת
העשייה של חנה ושבעת ילדיה. אבל אני משוכנע שבשלב שני, כאשר המסגרת
תתרחב ניתן יהיה לצמצם וגם ניתן יהיה לייעל יותר את העבודה. בתחילה הייתי
סקפטי/ מאד והדבר נראה לי בזבזני ביותר, בעיקר בנושא הלול, כאשר נקבע מחיר

גבוה מאד. אני חשבתי שהנושא יגיע לידי איזו התפוצצות. והנה, עובדה היא, שתוך פרק זמן קצר ביותר הצלחנו להביא עשרות משקים ליתר יעילות. ויחד עם זאת, תוך אותו פרק זמן ידו היתה כל הזמן על הדופק, והצליח - במקביל - לחייב את המשקים היעילים ביותר להקטין את הסובסידיה, ותוך כדי פרק זמן לא ארוך יחסית. במדיניות כלכלית של כמעט שנתים הצליח לעשות זאת, וכל אותן החששות של התפוצצות מחירים וכדומה, לא התגשמו.

דבר דומה קרה בכל אותם דיונים שהיו על תביעות השכר. היו איומי שביתות גם מצד עובדים, גם מצד המעבידים והקואופרטיבים. קשה לתאר - ובשלב יותר מאוחר למדתי להכיר אותו - את עומק הניגוד של אשכול, כאיש תנועת העבודה, ואשכול כשר האוצר. היה לו יחס חם ביותר לתביעות עובד, להרגשתו שיש הצדקה למאבק לשיפור תנאים, להעלאת רמת החיים. ומאידך, הרצון הכנה שלו למזג את זה עם יכולת נגדית, לתת ולבוא לקראת. אם היום אני מנסה להסתכל לאחור ולראות את תוצאות המשא ומתן - זה קשה כמעט לתאר את הווירטואוזיות שבה הוא לקח חלק גדול מהדיונים על תביעות השכר, וגם תביעות מבפנים, כמו התביעות של הקואופרטיבים לתחבורה.

מכאן אני קופץ קפיצה קטנה לגבי נושא מאוחר יותר - ענין הצעדים לקראת המערך. בחלק מהדיונים השתתפתי מקרוב ולא אחת, - בארבע עינים. הביא בפני חלק מהנושאים כדי שאעלה אותם בכתב ואביא אותם בפני החברים שעסקו בהכנת קווי היסוד. היה לו יחס מיוחד וחם לערכים אמתיים. הוא סלד או דחה ערכים שנראו בעיניו כמליצות. הוא האמין בעבודה פרודוקטיבית. הוא האמין בכבודו של אדם עמל. ואת הדברים האלה ניסה לשלב, במידת הניתן, בקווי היסוד. הוא לעולם נזהר וביקש להזהר מהצבת יעדים שאין סיכוי להגשים אותם, כי אמר שהם מקלקלים את השורה ולא עוזרים לציבור המכבד את עצמו. נראה לי שקווי היסוד שאותם הוא הנהיג, היה בהם משהו מהפרקטיות, מהאמתי, ומהמכבד ציבור הרוצה להגשים ערכים לאומיים עם ערכים סוציאליים.

ועוד הערה אחת לגבי נושא פעוט הקשור לצורת העבודה עם ראש הממשלה המנוח. היחס וצורת ההתקשרות לעבודה. צורת השמיעה. יש לה משמעות לחבר ואולי דוגמה אחת כדי לפקח את העינים. הוא מעולם עמד על כך שהעוזרים או העובדים אתו יביעו דעתם כפי שרואים אותה, במצפון נקי. אחת הדוגמאות הבולטות שקרו לי אישית, זה היה נושא שהיה קרוב אליו מאד - מפעל

המים. בדיון שהיה על הקמת צינור מוביל המים, המוסף, מהצפון דרומה. על נושא זה התנהלו דיונים קשים בין אנשי המים והכלכלנים במשרד האוצר. ראש הממשלה המנוח עמד להחליט החלטה חיובית על הקמת הצינור. באותו דיון הבאתי מספר הנחות נוספות מדוע יש לדחות הנושא. בין היתר, הצאת גיאולוגים שרק עכשיו הובאם בפנינו. למרות שהנושא היה ערב הכרעה, עם סיום הישיבה ביקש מיד לזמן אליו את הגיאולוגים. ישב אתם על פרטי הפרטים של הנושא, קרא מחדש את האנשים, למד מחדש את כל החומר, ולמרות הלחץ להשלים את הישיבה ולהגיע להחלטה סופית בנושא, עמד על כך שכל הנושא ייבדק מחדש, ולאחר בדיקה מחדש ביקש לעכב את הנושא. צורת עבודה זו נתנה לך את ההרגשה שלעולם נוח וכדאי לעמול, לאסוף אינפורמציה ולהביא אותה ברגע המתאים .

<u>הגב' מ. אשכול:</u> אני חושבת שגברת מאיר רוצה להגיד משהו.

<u>ראש הממשלה ג. מאיר:</u> הוזכר כאן רק קטע אחד מהמערך. יש לי ספיקות רבים אם היינו מגיעים למערך עם אחדות העבודה ואחר כך לאיחוד, ואחר כך למערך עם מפ"ם, לולא אשכול. המערך עם מפ"ם - המשא ומתן נערך לאחר תקופה קצרה מאד. המערך עם אחדות העבודה - המשא ומתן נמשך כשנתיים בערך. ואני זוכרת ישיבות, שעות, ימים ולילות שלמים, כאשר היה חבר אחד, באופן מיוחד מאחדות העבודה, שהביא - היינו אומרים - קילומטרים של סעיפים שעליהם מוכרחים להחליט בטרם יסכים ללכת למערך. מהו אחוז הריבית שאנשי ההתיישבות יצטרכו לשלם.

<u>השר י.ש. שפירא:</u> אני כבר יודע מיזה.

<u>ראש הממשלה ג. מאיר:</u> חבר יקר מאד, טוב, נפלא, אבל לא שייך לאלה שרצו מאד במערך. והוא הביא סעיפים לדיונים. זה יכול היה להתפוצץ אחרי שתים-שלוש ישיבות. בדרך הטבע זה צריך היה להתפוצץ. שנתיים זה נמשך. זה נסע וזה נסע, וזה ברחה - סבלנות בלי סוף. אני לא זוכרת - ונדמה לי שהייתי לא בכל הישיבות של המשא ומתן, בכל אופן במיעוטן; אני לא זוכרת ויכוח חריף או שאנשי אחדות העבודה יכלו לצאת מהישיבה בהרגשה שהעליבו אותם או לא מחשיבים אותם. בסבלנות ובוויכוח על כל סעיף וסעיף, וקצת בהומור „באמת, על סעיפים אלה אנו פה צריכים להחליט" וכך הלאה. והגענו למה שהגענו. ואחרי המערך היה אומר מזמן לזמן לגלילי, לאלון ואחרים:

בו, כמה זמן זה עוד יימשך כך? אבל הבין יפה לרוחם. איך סיכם פה ארי אבנר? - הם רוצים להביא את כל המחנה. אחר כך, נדמה לי שאולי לא הייתי בשיחה הראשונה או בשיחה השניה, בין חזן יערי ואשכול, כאשר הביאו את המחשבה על האיחוד. לא כולם. יש כאלה שהם צעירים - ותמיד אני משתמשת בהזדמנות כזאת להתנקם בצעירים, שהם אינם יודעים, הם לא זוכרים, הם לא יכולים לזכור דברים שקרו לפני שנולדו. אבל הוויכוח הזה הגדול, הטראגי, עם אנשי המוסד הצעיר, אפשר לכסות שנים.

ישבתי ערב אחד וכמעט שלא השתתפתי בשיחה. השתתפתי מעט מאד בשיחה. זאת היתה שיחה בעיקר בין יערי, חזן ואשכול. והרגשתי דבר אחד: הם באו, באמת לא דיברו כל כך על פרוגרמה, על עקרונות, הם באו לבדוק: אשכול באמת רוצה בהם? אז זה יהיה. ויצאו מהחדר בהרגשה שלא נשאר שמץ של ספק בלבם - אשכול רוצה בהתקרבות הזאת. זה היה היסוד. אחרי זה היו שיחות, היו ויכוחים, היה משא ומתן. אבל כל זה כבר לא היה חשוב. הם שוכנעו באותו ערב בשיחה אתו החברית, הפתוחה מאד. אשכול גם אמר להם באותו ערב: אני מבין אתכם שאתם עוד לא יכולים לגשת לאיחוד, וגם זה נגע בלבם הרגשה של חברות. ובאמת הם היו במבוכה בענין האיחוד. יש לי למעלה מספק אם יכולנו להגיע לדבר שבאמת היה חלום דורות וחלומו של אשכול עוד מאז, כאשר לא יכול היה להביא את המחנה של הפועל הצעיר מיד לאיחוד, היה חלום חייו, כמו של כולנו. בלעדיו - יש לי ספיקות רבים. היינו בוודאי נכנסים לוויכוח על סעיפי סעיפים ואינני יודעת כמה זה היה נגמר. הוא הניח את היסוד של האמון. אחרי זה, אפשר היה ללכת לכל דבר.

<u>מר ע. יפה:</u> בהמשך לדבריה של גולדה מאיר, נמצא פה השר בגין שיכול להעיד על דברי אלה. נדמה לי שזה היה אחת התכונות שאשכול השתמש בהן היטב עם כל מפלגות הקואליציה הקטנה ואחר כך הרחבה. לא פעם אני התרשמתי כך, מאנשים, גם ממפלגות אחרות, לא מנושא כל כך ענין אותם, אלא - יש בינינו אמון או אין בינינו אמון. ויכולתי לראות באותם שבועות איך האיש, בסבלנות ברזל, בכל היושר הנפשי שהיה בו, היה אומר: אתם יודעים שאני לא כל כך מעוניין לעשות זאת ואולי לא כל כך הייתי רוצה לעשות זאת, אבל אתם יודעים מה המצב עכשיו. הוא ידע לומר את הדברים

אחרת. ויכולתם לראות בצד השני את הרבעת הרווחה. עם איש כזה יש מה לדבר. הוא ישר לענין.

הזכירו כאן את ענין הבדיחות, שאשכול סיפר מעשיות , מעשיות מבדחות. נדמה לי שאשכול עם בדיחות ומעשיות – זאת לא ההגדרה הנכונה. ההומור שלו היה חלק מנפשו. לא יכולת לשבת אתו חמש דקות מבלי שאמר איזו חוכמה. זה יצא מהלב. הוא לא יכול היה לשבת רגע על נושא מסויים מבלי להעיר הערה מבדחת, למרות שהנושא יכול היה להיות רציני ביותר. היה מטלפן אלי לפנות בוקר והיה שואל: העירותי אותך? עניתי: לא, לא. חבל. זה אצלו טבעי ביותר. "הבראת קצת?" אמרתי: או כן, כבר בריא. "אז חבל". זה היה טבעי כל צורת הדיבור הזאת.

<u>השר י.ש. שפירא:</u> כאשר היו אומרים לו "בוקר טוב", היה אומר "אמן".

<u>ל. אליאב:</u> עור בנוגע לסבלנות ותקופת חיים. היינו באים אל אשכול – ואני טוב מדבר על ימי התיישבות הגדולה – ויושבים עם מתכננים ומדריכים ואגרונומים ומהנדסים, ובפיהם הזעקה: אנו לא נחזיק מעמד, המעברות מתמלאות, המחנות הריקים של הצבא הבריטי מתפרקים, יהודים באים בעשרות אלפים, כסף – אין גרוש, הסריבות בין העולים אי-אפשר לתאר, אין חומרי בנין, אין אוהלים – אין שום דבר. מה יהיה? איך נטפל בעל הענין הזה? ואז היה אומר להם את המשל , ואני חושב שאני שמעתי אותו מפיו פעמים רבות: . הוא היה אומר לנו טוב באידיש . והיה אומר לנו כך:
ראו, כל החיים שלנו וכל העבודה שלנו היא כמו נפה אחת גדולה. אתם רואים את הנפה? על הנפה באים ושופכים אבנים גדולות, אבנים בינוניות, אבנים קטנות, ואבק וחול ולכלוך. הכל על הנפה. הכל על הנפה. אבל אם עובדים טוב על הנפה, עובדים לאט לאט ובסבלנות על הנפה, ימינה שמאלה, ימינה שמאלה, קדימה אחורה – תראו במשך הזמן מה אחר כך קורה? אחר כך האנשים שעובדים על הנפה מזיעים ועובדים בשארית כוחותיהם. אבל מה קורה אחר כך? האבנים הגדולות מוצאות מקום דרך החורים הגדולים, האבנים הבינוניות – דרך החורים הבינוניים והאבנים הקטנות – דרך החורים הקטנים. האבק והלכלוך מתפזרים. אחר כך בעשרות ערימות של אבנים המסודרות לבנין. רק תעשו דבר אחד: תעבדו על הנפה, אל תרפו, תעבדו על הנפה.

ובהזדמנות זאת משהו על אשכול והכלכלנים. -

צאצאץ

כאשר עוד בתקופת העבודה האינטנסיבית בסוכנות, במחלקת להתיישבות ובמשרד האוצר, שמחה, דוד ואריה ישבו על ספסל הלימודים וקיבלו את המעולים שלהם. ואני יודע כמה הוא טיפח ואהב אותם. התחילה להיות "מודה" להתייעץ עם יועצים כלכליים או פי שהיה בנמצא. היו כל מיני דוקטורים עם דיפלומות ממקורות אחרים, מ"הבציונאל אקול", מה וכל מיני יועצים. וגם לאשכול היו יועצים. הוא התייחס אליהם בכבוד. אשכול אהב את העשיה ואהב לעשות ואהב את הרעיונות שבעשייה, אבל היה במורה לקבל מה שכתב איכם לגבי איזה פתרון כלכלי. אני זוכר רעיונות לעשייה שמאד רצה בהם. אמר: נו, טוב, תנסח את הענין, נשלח זאת לדוקטור/א שיתן חוות דעתו.

בא

ניסחתי את הרעיון, העליתי אותו בקווים כלליים וכתבתי " אא חוות דעתך". הוא קרא את המכתב הזה והוסיף בכתב ידו: "בא חוות דעתך החיובית".

<u>מר א. אבנר:</u> מצויירת תמונה הקרובה דווקה להצטיירות הנכונה של אשכול. הוא היה כל כך תלת-ממדי, כל כך בשר ודם, ששום כוח ארם איננו יכול לצייר אותו. מצויירת התמונה גם מדברי הכלכלנים שהוא בא אתם במגע, בהגיוני, בשכלו הישר, הבריא. ובזה לפעמים

הפתיע

תספיע בעד המיבוכים של הכלכלנים.

והיתה לא אמירה עממית. זה נכון. אבל אשכול לא רק היה איש עממי. היה בן תורה, קודם כל. באחת משיחות המערך הוא דרש זכות עדיפות למשהו על משהו. הא, זכות בר-נבר. כמובן, שמי שלא לומד בבא-בתרא לא ידע על מה הוא מדבר.

היה מצטט משפטים שלמים בלטינית. אם מישהו לא ידע על התרגל הזה של אשכול, היה מתפלא. בדיחה יהודית, מילא, אבל משפט לטיני? דבר קטן אחר. הכנתי פעם בשביל אשכול ברכה באנגלית. הוא אמר משהו בעברית שצריך הייתי להכנים זאת בנוסח האנגלי, בשביל יהודים שאינם דוברי עברית. אבל מכיוון שאת הברכה כתבו יהודים שאנגלית אינה שפת אמם, לקחתי אותה לגב' זינה הרמן אשר האנגלית היא שפת אמה, ושאלתי אותה, האם האנגלית נראית טבעית. אמרה: כן, בסדר, אבל מדוע צריך לשים בפי לוי אשכול מושג שאיננו מובן אא לו? זאת גם איננה מילה אנגלית, זאת מילה יוונית.

אמרתי לה: אני מתערב שהוא יורע את המילה הזאת. כאשר אשכול עבר על הטכסט והגיע למילה הזאת, שאל: מה זה? צריך הייתי להגיד את המילה היוונית הזאת ברוסית ואמרתי: . והכל בא על מקומו בשלום. זה היה הרובד הזה של ההשכלה הכללית שהתחיל באותה גימנסיה בווילנה והמשיך בהגעו עם תרבויות אחרות במשך הזמן, הגרמנית, האנגלית, הצרפתית. וכל הדברים האלה גם כן היו חלק מאישיותו. פשטנות לומר שהוא היה יהודי עממי, ובשכלו הישיר היה מופיע בפני   . היה לו רובד כזה גם כן.

<u>מר זאבי:</u> בימי הרעב, במלחמת העולם הראשונה, בשנות ה-15, לחם לא היה בנמצא בפתח-תקווה. באחד הימים אשכול קם   (כל הקטע לא נקלט מחוסר אפשרות שמיעה)

היינו בגדוד. היינו חברי הפועל הצעיר. אתם בוודאי מכירים את הפועל הצעיר. קצת מתנגדים לפועלי ציון, קצת מתנגדים ל"השומר" שהוקם בארץ ושלא היה לפי רוח הפועל הצעיר. אשכול בא לידי הכרה שבעת ההיא, ימים קשים מגיעים, וצריכים להתחיל לרכוש רכש. והוא ארגן את הדבר הזת כמו שאשכול יכול לסדר את זה. הוא לקח את "מי קומפאני", פלוגת צבא שקראו לה "מי קומפאני" בגדוד שלנו, והפעולה היתה פשוטה מאד. כל אחד הולך לטייל או שנוסע לבקר , לוקח אתו רובה וכדורים. חוזר חזרה בלי הרובה. זאת היתה פעולה מסובכת ואחראית. ויחד עם זאת, ההתמסרות של אנשים לאסובה בהסתכנות במצב הזה. זה היה אשכול, שקולניק, בזמן ההוא.

<u>מר מ. סורוקר:</u> הזכירו כאן את אשכול והיחס לכלכלנים. אחד הדברים שהוא נטע בנו והשתדל לטעת בנו, זה האמון בדבר שאתה עושה, ולהבין שאתה חייב לשמור על הצדק המדעי שלך, אבל יחד עם זאת להבין באיזה ארץ אתה נמצא. אני זוכר שבשעתו, לפני - עכשיו זה כבר כ-16 שנים, היתה כאן קבוצת ייעוץ גדולה של אוסקר גאס. אני זוכר שאוסקר גאס הביא את המומחים שלו שהציגו לראשונה את התכנית החקלאית שלהם. התיזה העיקרית של התכנית או המשמעות העיקרית של התכנית היתה: הםים צריכים לקבל עדיפות ומיד, על מנת ליצוק אפשרות העברתם למרחקים ארוכים, שזה עולה הרבה

כסף. היה ויכוח שלם של יום שלם. התווכחנו והתפלספנו ואשכול ישב יושב-ראש הוועדה אך לא אמר מילה. חשבתי לעצמי, מה יגיד? בסוף היום, כאשר כולם דיברו, קם מהכסא, לקח כסא ואמר: מר באם, לפי התכנית שלך, החקלאות הישראלית נגמרת כאן - ושם את הסרגל קצת דרומה מגדרה, ליד באר טוביה. אנו רוצים חקלאות שתיגמר כאן. ושם את הסרגל 40 ק"מ דרומה מבאר שבע. XXXXXXXX והתיישב. זאת היתה הערתו היחידה.

מה שעוד השכיל לעשות - השכיל למצוא שפה פשוטה עם אנשים.

עוד דבר אחד שאולי מעיד על דיבורו. הוא לא - וכאן ציינו זאת כבר. זה לא נכון שהוא היה פשטן מטבעו או חלש מטבעו, אם כי בדיבורים אולי היה נראה כך. תמיד, כאשר באו לפניו אנשים היה נוהג לדבר אתם ארוכות על מנת לשכנע אותם שיציאתם בלא כלום מלפניו, בהיותו שר האוצר, אין משמעותו רוע סברו. ולבו היה אומר:

ועוד דבר אחר. תמיד הוא חי במצב דואליסטי, בין ראש המחלקה להתיישבות ושר האוצר. היו ימים והבזבוז התחלף. בתחילה היה גם ביזבוז של הסוכנות. וכאשר היה מגיע הביזבוז של הסוכנות וכולנו היינו יושבים ודנים, היה אומר לו: אל תעשה לי מעשיו של אשכול.

<u>מר ר. גולן:</u> על אשכול ומומחים. הייתי נוכח בשיחה של אשכול עם ספאק, שהיה שר החוץ הבלגי ומגן ראש הממשלה הבלגי לעניני השוק המשותף, והיתה שיחה מאד קשה, מאד חריפה. דרך אגב, מתוך הנסיון שלי - והייתי נוכח בעשרות שיחות של אשכול עם מנהיגים ושרים, הוא היה הרבה יותר טוב כשהיו קצת מרגיזים אותו; השיחה היתה קשה. הוא היה טוב. באותה שיחה אומר לי ספאק בין היתר: "והמומחים שלי אומרים שיש בעיות קשות עם באא"ם בתחום השוק המשותף". הוא פנה אלי ושואל: יש בעיות, לדעתי, שאי-אפשר להתגבר עליהן? אמרתי לו: לא. פנה לספאק ואמר לו: XXXX המומחים שלי אומרים שאין כל בעיות. הבעיה עם המומחים - איך אתה מנסח את השאלות. מזה אתה מקבל את התשובות.

ולא על מומחים אלא על אשכול עם שרים. אני לא

יודע אם גולדה זוכרת את זה. היתה פעם ישיבה ביום ראשון בבוקר במשרד ראש הממשלה. אשכול היה אז שר האוצר, גולדה היתה שרת החוץ, ספיר היה שר המסחר והתעשיה ודיין היה שר החקלאות. והיה דיון על סיוע לעבודות בחוץ-לארץ. אני זוכר זאת, אשכול היה במצב רוח של הכל „לא". והיה דבר אחד שגולדה ביקשה – 200 אלף לירות בשביל נפאל, הלוואה לסולל בונה בשביל עבודה בנפאל. והוא אמר: בשום אופן, לא. השיחה נגמרה ב„לא". בערב היתה איזו ארוחת ערב, אשכול אירח שר אמריקני וגם את היית נוכחת. אני קבעתי אתו מקודם שאני נוסע אתו הביתה לאחר הדיון. לאחר הדיון אמר לי: תסע הביתה בעצמך, אני אתן לגולדה טרמפ במכונית שלי, אני צריך לפייס אותה, נדמה לי שהגזמתי קצת ב„לא". ואחר כך, שלושה חודשים אחרי כן, הוא שאל אותי: משהו משונה ומוזר קרה, גולדה לא פנתה אלי באותו ענין, השמעת מגולדה משהו בענין ה-200 אלף? אולי אתה סידרת בינתים את הדבר? אמרתי לו: כן. אמר לי: טוב עשית.

<u>אל"מ י. ליאור:</u> ראש הממשלה המנוח כאדם, בהיותו שר הבטחון, הוא למעשה פתח דף חדש בענין תנאי השירות של החיילים.

עם כניסתו לתפקידו כשר הבטחון התעניין מאד מאד במצבם של החיילים בחזית, באימונים, במחנות. ביקר לעתים קרובות במקומות אלה. וכבר שמעתי גם
דוברים
דיבורים אחרים שציינו נושא זה והורגש במיוחד כיצד הוא לחם ופתר בעיות ושיפר את תנאי השירות של החיילים. אבל בכוונתי כעת לספר אולי על קוריוז מסויים שבאותו בוקר יום רביעי התכוונתי לבוא ולדווח ולספר לו עליו.

זה למעשה התחיל לפני מספר חודשים, כאשר התקבל מכתב אישי הביתה. למחרתו בבוקר, מיד עם כניסתו למשרד, קרא לי וביקש ממני לטפל מיד בפניה, בבקשה. מכתב שהיה כתוב ברוסית, אב שכול שבנו נפל בסיני אחרי מלחמת ששת הימים. הוא סיפר לי שאחרי שקרא את המכתב לא יכול היה לישון כל הלילה. הציע לי שעוד באותו יום אכנס למשפחה, אתעניין במצבם, במירת והם זקוקים למשהו דחוף ומיידי – שמיד ארווח לו, ואעזור להם לפתור את הבעיות. ניגשתי והתעניינתי, ומצבם די מפחיד. שלוש שנים בארץ, האב לא מצא את מקומו, לא הסתדר בעבודה. ובאותו יום, באותו ערב למעשה, טילפנתי אליו ודיווחתי לו והצעתי פתרון מסויים. לעת עתה סידרנו אותו בעבודה

שיוכל לעבוד ולמצוא את מקומו. רק באותו יום רביעי למעשה, יום לפני שנפטר, פתרנו את העניין הזה באופן יסודי וסופי. אבל שבוע שבוע היה שואל ומתעניין, מה קרה אתו, האם כבר העניין מצא את פתרונו או לא. מקרים מסוג זה היו רבים. חשתי וידעתי שהוא כואב ודואב כל אחר מהנופלים, כל אחת מהאלמנות ומההורים.

(אחרי כן ע. יפה - רשמה מיתקה)